

a költő szobránál elhelyeztük második koszorúnkat.

Csucsán a Boncza-kastélyban jártunk, ahol Ady Andre feleségével, Csinszkával lakott. Ady halála után a kastélyt *Octavian Goga* román költő és politikus vásárolta meg. Ma az ő emlékmúzeuma látható benne, de Ady emlékei is megtalálhatók.

Utunk második napját *Kolozsváron* fejeztük be. Túránk további részében régi történelmi helyeket kerestünk fel. Kolozsvár központjában áll a Szent Mihály plébániatemplom. Előtte *Fadrusz János* monumentális Mátyás-szobrával. Megtekintettük *Mátyás király* és *Bocskai István* szülőházát, a Vár-hegyről gyönyörködtünk a város panorámájá-

ban, majd elmentünk a nevezetes botanikus kertbe. A mondákkal övezett *Tordai-hasadék* után *Marosvásárhely* volt következő állomásunk, ahová a harmadik este érkezünk. Felkerestük a várat, a Teleki Könyvtárat és a régi város számtalan látnivalóinak nagy részét. Innen a Maros völgyén indultunk visszafelé. Rövid *gyulafehérvári* és *vajdahunyadi* tartózkodás után, éjjelkor érkezünk meg *Aradra*, ahol elhelyeztük koszorúnkat a 13 aradi vértanú emlékoszlopán.

A megye 16 településéről egybegyűlt 40 résztvevő számára nagy élmény volt ez az utazás.

Fodor István

A régi „Hírlapkönyvtár”-tól a legnagyobb magyar sajtógyűjteményig

A közelmúltban a régi Szinnyei-leveleket tanulmányoztuk az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptárában. A leveleket *id. Szinnyei József* (1830—1913) a magyar sajtó-bibliográfia,¹ a mindmáig legjelentősebb magyar írói lexikon, az első korszerű magyar hírlapgyűjtemény, a *Hírlapkönyvtár* létrehívója írta.

Ezek a levelek Szinnyei pályafutása fordulópontján, ismert tudományos és irodalmi szereplőkhöz íródtak. *Szilágyi Sándor*hoz (1827—1899) a történészhez és közíróhoz, könyvtártudományunk századvégi jelentős egyéniségéhez, aki 1878 után több mint egy évtizedes egyetemi könyvtári igazgatósága idején lehetővé tette az akadémiai, az egyetemi és a nemzeti múzeumi Könyvtár könyvtárközi együttműködése révén Szinnyei elképzelésének megvalósítását. *Jakab Ödön*hez (1833—1898), a kolozsvári egyetem történész-levéltárosához, *Abonyi Lajos*hoz (1833—1898), akihez a Magyar Írók adatgyűjtése ügyében — feltehetően — egyik első kérdőív-levelet intézte.²

A levelekben foglalt baráti üzenetekből nem egy ismeretlen körülményi és mozzanatot sikerült tisztáznunk Szinnyei életének 1884 és 1887 közötti, az első magyar hírlapgyűjtemény alapításán és megszilárdításán fáradozó szakaszáról. Azoknak az éveknak a történetéből, amikor az immár hatvanadik életéve felé közelítő Szinnyei — *Szilágyi Sándor* és *Szász Károly* akkori kultuszminisztériumi tanácsos, majd dunáninneni református egyházkerületi püspök segítségével — megvalósította élete egyik nagy tudományos célkitűzését, a Hírlapkönyvtárt, a jubiláló Országos Széchényi Könyvtár hírlapgyűjteményének elődjét.

Szinnyei *Szilágyi*hoz intézett 1884. júl. 23-i és aug. 15-i két levélből,³ s az akkor már múzeumi igazgató-őr Szinnyei 1902. évi centenáris áttekintéséből⁴ tudjuk, milyen

¹ Szinnyei bibliográfiai tevékenységét 1858-ban, a Vasárnapi Ujságban közölt éves sajtó-bibliográfiával kezdte. A műajt 1884-ig itt, 1896-tól 1912-ig bezárólag az Országos Széchényi Könyvtár akkori folyóiratában, a Magyar Könyvszemlében folytatta. A rendszeres hírlapgyűjtés és feldolgozás, az országos „Hírlapkönyvtár” ügyében a *Reform* 1872. 348. (A mi hírlapjaink) és az *A Hon* 1880. 271. számában (Alapítsunk hírlap-könyvtárakat) fontos elvi-gyakorlati cikkeket írt. Vö. bőv. *Goriupp Alisz*: A Magyar Nemzeti Múzeum Hírlaposztálya fennállása óta első fél-évszázadában. 1884—1884. 8. old. (A továbbiakban: *Goriupp* 1. m.)

² A szóban forgó Szinnyei-levelek lelőhelye: — *Szilágyi Sándor*hoz, 1884. júl. 23. és aug. 15. — OSZK 3257/15 (Fond IX. 629); és uo. 3276/177 (Fond IX. 629). — *Jakab Ödön*hez, Bp. 1885. okt. 16. — OSZK Kézirattár 3730/109. — *Abonyi Lajos*hoz, Bp. 1885. máj. 21. — OSZK Kézirattár 3499/137 (Fond I. 170).

³ OSZK Kézirattár 3257/15 [Fond IX. 629]; és uo. 327/177 (Fond IX. 629).

⁴ Szinnyei J.: A hírlap-könyvtár. A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára

rendkívüli nehézségek között kezdte a szervezést. A levelekből kitűnik, hogy munkájukat érdemben senki sem támogatta. *Pulszky Ferenc*, a múzeum akkori igazgatója, *Majláth Béla* könyvtárigazgató, *Csontos János*, a kézirattár akkori (1883-ban fogalmi eljárással elbocsátott) vezetője olyannyira elleneztek működését, hogy 1884 nyarán a közeli eltávolítás lehetőségeivel számolt.³ Mégis, ilyen körülmények között is sikerült megvalósítania azt az elképzelését, amit *Eötvös József* mint kultuszminiszter még 1869-ben tűzött a múzeum vezetői elé,⁴ s amit hivatali utódja, *Trefort Agoston* rendelt el az 1884 tavaszi-korányári értekezleteken.⁵

Goriupp Aliz írja a „Magyar Nemzeti Múzeum Hírlaposztálya” (ekkor ez a gyűjtemény neve) felszázados fennállása alkalmából kiadott tanulmányában,⁶ hogy míg Szinnyei a század elején a múzeumi hírlapgyűjteményt mintegy 20 ezer kötetre becsülte, az állomány a tanulmány megjelenésekor, tehát 1934-ben, már megközelítette a hatvan ezer kötetet. Harminckét év alatt a gyűjtemény több mint háromszorosára, a nyolcvanas évek végi állománynak pedig több mint hatszorosára emelkedett.⁹ Ugyanakkor az olvasó és kötetforgalmi statisztika számai a tanulmány megjelenése előtti évben így alakultak: 1833-ban 6916 olvasó 23 691 hírlap- és folyóiratkötetet használt.

Ez a számszerű fejlődés azonban — a harmincas évek első felében épített hírlaptári vasraktár („vasterem”) révén javuló raktározási körülmények ellenére — nem áll arányban egyéb korszerű kívánalmakkal. Először is a két háború közötti időszakban, de egészen 1950-ig bezárólag nem állt megfelelő hírlapolvasó-terem a kutatók rendelkezésére. Nem indult meg a megfelelő mértékben a hírlapgyűjteménybe tartozó címek és anyagok áttétele a hírlaptári katalógusba, illetve állományba. Szinnyei idejéhez viszonyítva az akkor már Hírlaposztálynak, hírlaptárnak nevezett gyűjteményen belül aránylag keveset haladt előre a sajtótudományi és sajtótörténeti munka, s egyre inkább megmutatkozott a kurrens feldolgozás korszerű formájának hiánya. Szinnyei elképzelése, hogy a fejlődő hírlapgyűjtemény a könyvtáron belül és kívül egyaránt ösztönzőleg hat a sajtótörténet előrehaladására, nem vált valóra. Sajtótudományunk visszaszorítását, az egyetemi és főiskolai oktatásból való kiszorulását valószínűleg Szinnyeiné a tízes évek elején történt visszavonulásától, 1913-ban bekövetkezett halálától számíthatjuk.

*

Az új feladatok és lehetőségek felmérése csak 1957-ben (megjelenését tekintve 1958-ban) jut kifejezésre *Dezsényi Bélának* a Könyvtár évkönyvében megjelent nagy jelentőségű összefogó tanulmányában.¹⁰ Nála olvasunk először a hírlapraktározás és feldolgozás terén bekövetkezett rendkívüli változásokról, ezek könyvtár- és sajtótudományi jelentőségéről. Az ő pontos felmérése, táblázatai alapján kapunk tájékoztatást az 1955-ig bezárólag nyomon követhető olvasóforgalmi és kötethasználati adatokról.

1802—1902. Alapításának századik évfordulójakor ismertették a könyvtár tisztségviselői. (A továbbiakban: Szinnyei J.: A Hírlap-könyvtár. [Bp. 1902. Hornyánszky könyvny. 49—53. old.] — Itt írja le az 1884 előtti könyvtárrendezés után a múzeumi könyvtárban levő hírlapanyag helyzetéről az alábbi emlékeztetes sorokat: „A könyvtár-rendezés bevégeztével a hírlapanyag a könyvtár belső folyosóinak azon részébe került, mely a kézirat- és levéltár belső falánál fut végig; az ott felállított festetlen állványokra helyezték el a hírlapokat feldolgozatlan nagy tömegben.” — Uo. 50. old.

³ Levele Szilágyi Sándorhoz, Bp. 1884. aug. 15. — OSZK Kézirattár 3276/177 (Fond IX. 629) — Itt olvassuk a Pulszky és Majláth által elmarasztalt Szinnyeiné a „Hírlap-könyvtár” szervezése reménytelennek látszó szakaszán Szilágyi Sándorhoz, mint az Egyetemi Könyvtár igazgatójához intézett sorait: „Most már kérem szépen igazgató urat, haza érkezvén tegye meg a lépéseket, hogy a dolog barátságos úton intéztessék el. A kiengesztelést irányomban nem várom, mert sokkal ingerültebbek a kedélyek ott a múzeumban, hanem most már azért sem tágitok, míg ki nem dobnak.”

⁴ Vö. Szinnyei J.: A hírlap-könyvtár. 50. old. — A 4. sz. lábjegyzet idézetében említett nagy tömegű feldolgozatlan hírlapokról írja Szinnyei — „Eötvös József báró, akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter megéklintvén, már akkor fontosnak tartotta ezen mostohán kezelt hírlapok rendezését és megőrzését.”

⁵ Uo. 50. old. — A hírlapkönyvtár alapítását a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban Trefort Agoston miniszter elnökletével a három könyvtárigazgató: Majláth Béla, M. Nemz. Múz. Kvt., Szilágyi Sándor, Egyet. Kvt., Fraknói Vilmos, MTA Kvt., továbbá az MTA főtitkára, Hunfalvy Pál akad. főlevéltárnok és Szász Károly miniszteri tanácsos részvételével tartott 1884. jún. 30-i ankéton határozta el: a rendezéssel Szinnyeit bízták meg, akit a munkát 1884. júl. 23-án megkezdte.

⁶ Goriupp A.: i. m.: 13. old. — Vö. Szinnyei J.: A hírlap-könyvtár, 52. old.

⁹ Goriupp A.: i. m. 13. old.

¹⁰ *Dezsényi Béla*: Az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptára. Fennállásának hetvenötödik évfordulója elé. (A továbbiakban: *Dezsényi B.*: Az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptára); Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1957. 84—105. old.

S nem utolsósorban az ő adatközlései alapján értékelhetjük a Szinnyei halála óta akadozó sajtóbibliográfiai munka új eredményeit.

A raktározás korszerűtlenségét — olvassuk az említett tanulmányban — „az 1952-ben, az öt éves terv beruházási keretéből felszerelt második hírlaptári vasterem küszöbölte ki... Az új, 1116 folyóméter rakterületű vasterem két emelete elégségesnek bizonyult az ömlesztett anyag rendezésére és felállítására. Legfelső emeletét pedig megosztottuk a kurrens szaporulat használati és muzeális példányai között”.¹¹

A második hírlaptári vasterem építésével egyenértékű volt a kurrens feldolgozásban fordulópontot jelentő, 1950. január elején bevezetett kurrens-nyilvántartás. Hasonló jellegű, a Szinnyei-féle bibliográfiai fővonalat követő hozzájárulás, az 1946-tól rendszeresen megjelenő *Magyar Folyóiratok Repertórium*a, amely nélkül ma már korszerű sajtókutatás nem képzelhető el. Itt említjük, hogy egy időre a Hírlaptár munkakörébe került a külföldi folyóiratok központi címjegyzéke, s a hírlappgyűjteményben dolgozó egykori munkatársak előzetes tervei révén indult meg a szomszédos szocialista államok és a távolabbi külföldi magyar sajtó-adattárait, majd a *Külföldi Magyar Nyelvű Folyóiratok Repertórium*a megjelentetését eredményező bibliográfiai fel-táró munka.

Napjaink nemzeti könyvtári hírlappgyűjteménye mind felvilágosító szolgálati, mind retrospektív feldolgozási, mind kurrens anyaggyűjtési tevékenységében különös gondot fordít a szomszédos és környező államok, valamint a nagyvilágban megjelenő magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok megismerésére, beszerzésére és katalógizálására, amivel egyébként az e területen sok éven át elhanyagolt hungarika-gyűjtőkör kiszélesítése egyetemes érdekű tudományos igényének tesz eleget. Ezt a célt szolgálja tör-téneti becsű magyar nyelvű és vonatkozású sajtógyűjtemények és a külföldi magyar sajtóanyagok lehető legteljesebb beszerzésével. Az utóbbi években több jelentős gyűj-téssel gyarapodott a hírlappgyűjtemény. A legjelentősebb az 1958-ban vásárolt, több mint hatszáz kötetből álló *Lamotte-féle XVIII. századi, reformkori és 1848/49. évi hír-lapokból és folyóiratokból álló gyűjtemény megszerzése volt.*¹²

Hasonló fontosságú a meglévő gyűjtemény megőrzését, a jövő magyar nemzedé-kek számára való biztosítását jelentő *mikrofilm- és állományvédelmi tevékenység.*¹³ Az 1959-ben elhatározott és azóta fokozatosan megvalósuló *mikrofilmezési terv*¹⁴ és a magyar hírlapok állományvédelmi programjának 1969. évi bejelentése,¹⁵ amit 1970-ben az *Állományvédelmi és Reprográfiai Főosztály* megalakulása követett.¹⁶ A prog-ram keretében 1974 végéig a hírlappgyűjtemény magyar állományából mintegy 9,5 millió hírlapoldalnak megfelelő mennyiséget vettek fel mikrofilmre.

Még három jelentős feladatról adhatunk számot. 1975 végén a Könyvtár Vezetői Tanácsa elhatározta az 1974 utolsó negyedévéből mintegy 38 ezer címet és 185 ezer kötetet¹⁷ kitevő hírlaptári állomány rekatalógizálását. 1976-ban egységes szer-vezeti keretbe vonták a katalógizáló és a hírlapfeldolgozó osztályt. Végül elhatározták az 1962 óta fokozatosan növelt hírlapolvasó-termi mikrofilm-leolvasó készülékek szá-mának további emelését.¹⁸

„A hírlapoknak, melyek különösen közművelődésünket, politikai s közgazdasági életünket tükrözik vissza — írja centenárius összefoglalójában Szinnyei József —, fon-tosságát eléggé kimutatták már régebben azzal, hogy azokat gyűjteni és fenntartani ekerülhetetlenül szükségesnek tartották.”¹⁹ Így tesz nagybecsű hírlappgyűjteménye

gondos megőrzésével, fejlesztésével, a magyar sajtótudomány és sajtóúrténet fő kér-déseinek művelésével és nem utolsósorban állományvédelmi apparátusa állandó kor-szerűsítésével a jubiláló Országos Széchényi Könyvtár.

Kemény G. Gábor

¹¹ Dézsényi B.: Az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptára, 98. old.

¹² OSZK-Hírlaptár — OSZK Igazg. Oszt. összeállítása. (A továbbiakban: OSZK-Hírlaptár), 1. old. (Kézirat.)

¹³ Az OSZK-ban folyó hírlaptári és egyéb állományvédelmi munka első szakaszáról (1965–1968.) ld. Németh Mária: A hírlapok jövője a nemzeti könyvtárban, Könyvtári Füzetek, 1969. 4. sz., 4–14. old.

¹⁴ „Tizantóteves mikrofilmezési terv készült” — OSZK-Hírlaptár, 1. old. (Kézirat.)

¹⁵ Uo.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Szinnyei J.: A hírlap-könyvtár, 40. old.